

RECENZJA

**dorobku naukowego w związku z postępowaniem w sprawie nadania
dr inż. Annie Murawskiej stopnia doktora habilitacyjnego
w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse**

Podstawą sporządzenia niniejszej recenzji jest pismo z dnia 23 października 2024 roku o powołaniu komisji w postępowaniu habilitacyjnym dr inż. Anny Murawskiej w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse oraz wyznaczeniu mnie na recenzenta. Recenzja została sporządzona zgodnie z przepisami ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2021, poz. 478 z późn. zm.). Przedłożona do oceny dokumentacja zawiera informacje na temat dotychczasowej aktywności naukowo-badawczej, dydaktycznej, organizacyjnej i popularyzatorskiej dr Anny Murawskiej.

Wraz z pismem otrzymałam dokumentację wniosku w formie elektronicznej (na pendrivie) i papierowej. Obejmowała ona:

1. Wniosek w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego,
2. Dane Wnioskodawcy (załącznik 1),
3. Kopię dokumentu potwierdzającego posiadanie stopnia doktora i tytułu zawodowego magistra inżyniera (załącznik 2),
4. Autoreferat (załącznik 3),
5. Wykaz osiągnięć naukowych albo artystycznych stanowiących znaczny wkład w rozwój dyscypliny ekonomia i finanse (załącznik 4),
6. Kopie publikacji (załącznik 4 a),

7. Kopie dokumentów potwierdzających pozostałe osiągnięcia naukowe stanowiące znaczny wkład w rozwój dyscypliny ekonomia i finanse (załącznik 4b)
8. Wykaz ukończonych studiów podyplomowych, kursów, szkoleń oraz uczestnictwa w seminariach i webinarach w latach 2010-2023 (załącznik 5)
9. Wykaz osiągnięć dydaktycznych, organizacyjnych i popularyzujących naukę (załącznik 6)
10. Oświadczenia współautorów publikacji o zakresie wkładu w pracę (załącznik 7)
11. Egzemplarz monografii pt. Uwarunkowania i tendencje konsumpcji żywności w Polsce. Wydatki Spożycie. Determinanty. Zróżnicowanie.

Dokumentacja wniosku o przeprowadzenie postępowania habilitacyjnego jest przygotowana bardzo starannie pod względem merytorycznym i formalnym. Ułatwia to poznanie dorobku naukowego i innych osiągnięć Habilitantki.

1. Sylwetka kandydatki

Dr inż. Anna Murawska jest absolwentką studiów magisterskich na Wydziale Rolniczym Akademii Techniczno-Rolniczej w Bydgoszczy (obecnie Politechnice Bydgoskiej), które ukończyła w 1997 roku uzyskując tytuł magistra inżyniera rolnictwa.

W 2010 roku Kandydatka uzyskała stopień doktora nauk ekonomicznych w zakresie ekonomii na podstawie rozprawy doktorskiej pt. *Rozwój społeczno-ekonomiczny a poziom życia w gospodarstwach domowych w Polsce* obronionej na Wydziale Nauk Ekonomicznych Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Rozprawa została przygotowana pod kierunkiem prof. dr hab. Krystyny Gutkowskiej. Habilitantka spełnia zatem warunek, o którym mowa w Art. 219. Ust 1. p. 1. ustawy z dnia 20.07.2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r. poz. 1668 z późn. zm.).

Dr Anna Murawska rozwijała swoją wiedzę na dwóch studiach podyplomowych: „Menedżer projektu Badawczo-Rozwojowego”(2014-2015), których organizatorem była Wyższa Szkoła Bankowa w Toruniu oraz na studiach pt. „Rachunkowość przedsiębiorstw” (2016-2017) prowadzonych przez Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy.

W latach 1997-2003 Habilitantka była zatrudniona na stanowisku referenta technicznego w Katedrze Budownictwa Drogowego na Wydziale Budownictwa i Inżynierii Środowiska w Akademii Techniczno-Rolniczej w Bydgoszczy. W latach 2003-2007 była zatrudniona na etacie asystenta w Katedrze Ekonomiki, Organizacji i Zarządzania w Gospodarce Żywnościowej, a następnie, tj. w latach 2007-2010 w Katedrze Ekonomiki, Organizacji i

Zarządzania. Od 2010 roku Habilitantka, po uzyskaniu stopnia doktora nauk ekonomicznych, pracuje na stanowisku adiunkta w Katedrze Ekonomii i Marketingu na Wydziale Zarządzania w Politechnice Bydgoskiej.

2. Ocena osiągnięcia naukowego stanowiącego podstawę wszczęcia postępowania habilitacyjnego

Osiągnięciem naukowym stanowiącym podstawę wszczęcia postępowania habilitacyjnego (zgodnie z art. 219 ust. 1 pkt. 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2021 r. poz. 478 z późn. zm.) jest wskazana przez dr Annę Murawską autorska monografia pt.: *Uwarunkowania i tendencje zmian konsumpcji żywności w Polsce. Wydatki. Spożycie. Determinanty. Zróżnicowanie*. wydana w 2003 roku przez Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Bydgoskiej. Monografia jest obszerna, liczy wraz bibliografią i załącznikami 307 stron.

Konstrukcja pracy odpowiada tradycyjnemu schematowi badawczemu stosowanemu w naukach społecznych, tj. na początku zawiera treści przeglądowe, opracowane na podstawie analizy literatury przedmiotu, a następnie koncentruje się na analizie uwarunkowań, zróżnicowaniach i tendencjach zmian w konsumpcji żywności przeprowadzonej w oparciu o wybrane narzędzia statystyczne. Konstrukcja rozprawy może budzić pewien niedosyt na poziomie pracy habilitacyjnej, od której oczekiwać można w większym stopniu pogłębionego podejścia badawczego i wykorzystania w części analitycznej bardziej złożonych narzędzi badawczych.

Monografia podejmuje zagadnienia ważne i aktualne dotyczące zmian zachodzących w konsumpcji żywności oraz ich uwarunkowań i procesów adaptacyjnych wynikających z przeobrażeń zachodzących w jej dalszym i bliższym otoczeniu. Zainteresowanie badawcze problemami konsumpcji żywności wynika zarówno z jej podstawowego znaczenia dla procesów rozwojowych kraju, zwłaszcza niektórych sektorów gospodarki, jak i wpływu na kształtowanie poziomu życia ludności. Popyt na żywność wyznacza bowiem możliwości rozwojowe rolnictwa oraz przemysłu rolno-spożywczego, a jego rosnące nasycenie pobudza w tych sektorach postęp technologiczny w kierunku innowacyjnych produktów. Charakter i dynamika zmian zachodzących w uwarunkowaniach społeczno-ekonomicznych i środowiskowych wpływa na zachowania gospodarstw domowych, w których ostatecznie

dokonywane jest akt konsumpcji. Dlatego na współczesnym konsumencie żywności spoczywa duża odpowiedzialność społeczna i ekologiczna w zakresie racjonalnego jej spożycia i konieczności ograniczania marnotrawstwa, wynikająca m.in. z implementacji koncepcji zrównoważonego rozwoju.

Celem głównym monografii było „skonstruowanie modelu konsumpcji żywności w gospodarstwach domowych w Polsce oraz schematów jej uwarunkowań i kierunków zmian w latach 2010–2019”. Autorka sformułowała osiem szczegółowych celów, które sprowadzają się do określenia wpływu na konsumpcję żywności uwarunkowań makroekonomicznych, mikroekonomicznych i regionalnych oraz do oceny poziomu, struktury, zróżnicowania i tendencji zmian w spożyciu produktów żywnościowych oraz w wydatkach na żywność. Cele te oceniam jako ważne i wartościowe dla rozwoju badań nad konsumpcją żywności i jej uwarunkowaniami.

Realizacja celów została przeprowadzona poprzez weryfikację przyjętych hipotez badawczych. Główna hipoteza badawcza postawiona w pracy sprowadza się do stwierdzenia, że *„poziom i struktura spożycia żywności w Polsce ulegają przeobrażeniom, a na tendencje zmian oraz skalę różnic w zakresie spożycia żywności w gospodarstwach domowych niezmiennie i istotnie wpływają uwarunkowania ekonomiczno-gospodarcze i regionalne tworzące otoczenie dalsze konsumpcji żywności (determinanty zewnętrzne), a także czynniki ekonomiczne (dochodowe) i społeczno-demograficzne, stanowiące determinanty wewnętrzne konsumpcji żywności”*.

Na potrzebę weryfikacji hipotezy głównej Habilitantka przyjęła dziewięć następujących hipotez szczegółowych:

H1. Poziom spożycia żywności uzależniony jest między innymi od otoczenia ekonomiczno-gospodarczego gospodarstw domowych, na które składają się takie uwarunkowania, jak poziom rozwoju gospodarczego kraju i dochodów w sektorze gospodarstw domowych, podaż i dystrybucja żywności, poziom cen czy wymiar globalizacji.

H2. Zmiany w dochodzie rozporządzalnym i do dyspozycji w gospodarstwach domowych oddziałują z istotną siłą na zmiany w poziomie wydatków ponoszonych na żywność, przy czym siła wpływu jest jednakowo istotna, niezależnie od źródła pozyskiwanych dochodów i przynależności gospodarstwa domowego do określonej kategorii społeczno-ekonomicznej.

H3. Zmniejszający się dystans pomiędzy gospodarstwami domowymi w zakresie poziomu uzyskiwanych dochodów i w konsekwencji – wielkości ponoszonych wydatków na dobra i usługi konsumpcyjne, w tym również na żywność, świadczy o wyrównywaniu się poziomu konsumpcji żywności i tym samym – poziomu życia.

H4. Istotnym czynnikiem świadczącym o wzroście poziomu życia ludności jest spadek udziału wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe w dochodach rozporządzalnych i do dyspozycji oraz w wydatkach ponoszonych na dobra i usługi konsumpcyjne.

H5. Wraz ze wzrostem rozwoju gospodarczego kraju, przekładającego się na wzrost wynagrodzeń i dochodów ludności, a w konsekwencji – poziomu życia, konsumenci wydają coraz więcej na przetwory owocowe, warzywne i mięsne, przetworzone wyroby cukiernicze i piekarskie oraz jogurty, sery, a także wody mineralne i źródlane, natomiast coraz mniej – na pieczywo, mąkę, mleko, tłuszcze roślinne i herbatę.

H6. Struktura wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe jest zróżnicowana w zależności od tego, do jakiej grupy społeczno-ekonomicznej gospodarstwo domowe należy, przy czym poziom wydatków na żywność i napoje alkoholowe oraz ich udział w wydatkach ogółem jest największy w gospodarstwach domowych emerytów i rencistów.

H7. Przekształcenia w poziomie i strukturze spożycia żywności oraz napojów bezalkoholowych w Polsce w latach 2010–2019 wykazały określone istotne kierunki zmian w konsumpcji żywności, co może znaleźć swoje odzwierciedlenie we wzorcach i tendencjach zachowań konsumpcyjnych w przyszłości.

H8. Na zróżnicowanie spożycia produktów żywnościowych wpływają cechy gospodarstw domowych, przy czym skala dystansu w spożyciu żywności jest różna w zależności od źródła uzyskiwanych dochodów, wielkości tychże dochodów, typu biologicznego rodziny, wykształcenia głowy gospodarstwa domowego i lokalizacji.

H9. Czynnikiem, który różnicuje wielkość i strukturę wydatków na żywność oraz spożycie produktów żywnościowych, jest położenie geograficzne gospodarstw domowych, a istotny wpływ na istniejące dysproporcje regionalne wykazują zarówno uwarunkowania ekonomiczno-gospodarcze regionów, jak i przeciętne miesięczne wynagrodzenia oraz dochody konsumentów.

Cele badawcze oraz hipotezy zostały sformułowane prawidłowo chociaż pewne zastrzeżenie może budzić ich nadmierna szczegółowość. W pracy zastosowano proste narzędzia statystyczne m.in. wskaźniki struktury, miary położenia, miary zmienności (współczynnik zmienności V_s , miarę rozstępu R i miarę dystansu D) oraz współczynnik korelacji Pearsona.

Zakres czasowy przeprowadzonych badań obejmował lata 2010-2019, a więc okres wystarczający do zidentyfikowania tendencji występujących w konsumpcji żywności i jej uwarunkowaniach.

Monografia liczy 307 stron, składa się z czterech rozdziałów poprzedzonych wstępem i zakończonych podsumowaniem. W rozdziale pierwszym, wprowadzający w badaną problematykę, dr Anna Murawska odnosiła się do podstawowych pojęć związanych z konsumpcją w ogóle, w szczególności zaś z konsumpcją żywności. Dokonała ogólnego przeglądu definicji podstawowych kategorii związanych z konsumpcją, takich jak żywność, konsumpcja, konsument, zrównoważona konsumpcja, zrównoważona dieta, zachowania konsumentów i zachowania żywieniowe. Szkoda, że w prezentowanym przeglądzie zabrakło definicji takich ważnych kategorii, jakimi posługuje się Habilitantka jak wzorzec konsumpcji (s. 186) i model konsumpcji (s. 216) oraz odpowiedzi na pytanie, czy traktuje te pojęcia jako tożsame czy różne. Podzielam opinię o potrzebie rozróżnienia tych pojęć, podobnie jak niektórzy autorzy (np. Bywalec). Zabrakło w tym miejscu również omówienia dotychczasowego stanu badań nad spożyciem żywności oraz podstawowych teorii i koncepcji konsumpcji, do których Habilitantka częściowo odwołuje się w innych rozdziałach monografii.

W rozdziale pierwszym Habilitantka omówiła, w oparciu o przegląd głównie polskiej literatury przedmiotu, wielowymiarowy charakter konsumpcji uwarunkowanej zróżnicowanymi czynnikami. Na potrzeby badawcze uznała, że można wyróżnić dwie zasadnicze grupy uwarunkowań konsumpcji żywności: uwarunkowania makroekonomiczne, zwane czynnikami dalszego otoczenia (otoczenie ekonomiczno-gospodarcze, otoczenie biznesowe, oddziaływanie państwa, procesy demograficzno-społeczne, uwarunkowania regionalne) oraz uwarunkowania mikroekonomiczne, zwane czynnikami bliższego otoczenia (czynniki biologiczne i demograficzne, psychiczne, ekonomiczne, społeczno-zawodowe, marketingowe, środowiskowe, kulturowe, czynniki związane z produktem żywnościowym, czas wolny). Podział ten stanowi zasadniczy punkt wyjścia do dalszych rozważań i badań konsumpcji żywności, w których Habilitantka analizuje zmiany w konsumpcji żywności i wydatkach na żywność koncentrując swoją uwagę na uwarunkowaniach ekonomicznych i społeczno-demograficznych. Rozważania te są jednak znane w literaturze przedmiotu i wkład Habilitanta w tej części opracowania polega jedynie na syntetycznym ujęciu prezentowanych zagadnień. Trudno natomiast doszukać się własnego wkładu do rozwoju nauki tej części prowadzonych badań nad konsumpcją żywności. Rozważania te mają przeglądowy charakter w znacznym stopniu są pozbawione krytycznej analizy poruszonych zagadnień.

W rozdziale drugim dr Anna Murawska omówiła wpływ otoczenia dalszego na konsumpcję żywności. W rozdziale tym analizując otoczenie dalsze konsumpcji żywności skupiła swoją uwagę na kilku wybranych uwarunkowaniach m.in. na PKB, wynagrodzeniach, dochodach ludności, podaży i dystrybucji produktów spożywczych, cenach towarów i usług

konsumpcyjnych, w tym żywności i na uwarunkowaniach globalnych. Zasadne byłoby przedstawienie tych wielkości nie tylko w wymiarze nominalnym, ale także realnym, po to by uzyskać „czysty” obraz ich wzrostu.

Dr Anna Murawska wykazała, że w latach 2010-2019 zależności zachodzące pomiędzy uwarunkowaniami ekonomiczno-gospodarczymi a spożyciem w sektorze gospodarstw domowych były silne istotnie. Habilitantka dowiodła, że zachodziła zależność korelacyjna między uwarunkowaniami gospodarczymi i dochodowymi w sektorze gospodarstw domowych a zmianami w spożyciu żywności i napojów alkoholowych oraz pozostałych dóbr i usług (z wyjątkiem napojów alkoholowych, wyrobów tytoniowych i narkotyków oraz łączności). Wskazała na znaczny postęp, jaki dokonał się w produkcji artykułów spożywczych w badanej dekadzie, ich znaczeniu w handlu zagranicznym, co przyczyniło się do zwiększenia importu oferty podażowej na rynku krajowym oraz pośrednio wpłynęło na unifikację wzorców konsumpcji żywności jako efektu międzynarodowego naśladownictwa.

Przedmiotem badań rozdziału trzeciego były zmiany w poziomie i strukturze wydatków na żywność i napoje alkoholowe, w tym na żywność z uwzględnieniem związków z dochodami i przynależnością do grup społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych. Dr Anna Murawska zbadała zmiany poziomu wydatków na żywność m.in. w przekroju grup społeczno-ekonomicznych. Poziom tych wydatków na żywność wykazywał w latach 2010-2019 tendencję rosnącą jako efekt wzrostu dochodów, co świadczy o wzroście poziomu życia ludności w badanym okresie. Habilitantka dowiodła, że siła wpływu dochodu rozporządzalnego i dochodu do dyspozycji na zmiany w poziomie wydatków na żywność jest jednakowo istotna, niezależnie od źródła pozyskiwanych dochodów i przynależności gospodarstwa domowego do określonej grupy społeczno-ekonomicznej.

Habilitantka, ustaliła że w badanym okresie następowało zmniejszanie się zróżnicowania pomiędzy różnymi typami gospodarstw domowych w zakresie wydatków na żywność i napoje alkoholowe. Udział tych wydatków spadł w badanych latach w dochodach rozporządzalnych i do dyspozycji, natomiast w wydatkach na towary i usługi konsumpcyjne po okresach spadku, od 2016 rósł osiągając w 2019 roku poziom z 2010 roku. Wzrost tego udziału od 2016 roku zdaniem Habilitantki był spowodowany ogólnym wzrostem cen oraz transferów socjalnych (500+). Przeprowadzona w tym rozdziale szczegółowa analiza zmian wydatków ponoszonych na poszczególne artykuły spożywcze pozwoliła na określenie trzech grup produktów z rosnącym, malejącym i stabilnym poziomem wydatków. Dr Anna Murawska dokonała identyfikacji artykułów żywnościowych, których poziom wydatków był w 2019 roku największy i najmniejszy w różnych grupach społeczno-ekonomicznych. W mojej opinii

istotnym wzbogaceniem prowadzonych w tym rozdziale rozważań byłoby zbadanie siły wpływu dochodu na wydatki na żywność za pomocą dochodowej elastyczności wydatków.

Monografię zamyka rozdział czwarty, zatytułowany *Tendencje zmian, zróżnicowanie i determinanty ilościowego spożycia żywności w gospodarstwach domowych*. Tendencje tych zmian Habilitantka określiła na podstawie analizy przeciętnego spożycia żywności na jednego konsumenta w okresie badanej dekady, a następnie wyznaczyła hierarchiczny model konsumpcji żywności poczynając od najwyższego poziomu spożycia warzyw, poprzez kolejno pieczywo i produkty zbożowe, mięso, dalej owoce, cukier i wyroby cukiernicze, jogurty, sery i twarogi, oleje i tłuszcze, a kończąc na najniższym poziomie spożycia ryb. W mojej opinii mało czytelne jest drobiazgowe przedstawienie poziomu zróżnicowania konsumpcji poszczególnych grup żywności w 2019 roku w zależności od cech społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych, klasy miejscowości i województwa oraz określenie typów gospodarstw domowych z najwyższym i najniższym poziomem ich spożycia. W rezultacie powstał mało przejrzysty obraz zróżnicowania konsumpcji w jednym roku, który stosunkowo niewiele wnosi do wiedzy o przemianach konsumpcji żywności mających cechy pewnych tendencji. Zaproponowana analiza tych danych w oparciu o proste metody badawcze w postaci współczynników zmienności, miar rozstępu i dystansu jest zbyt dużym uproszczeniem jak na rozprawę habilitacyjną, od której można oczekiwać zastosowania bardziej złożonych narzędzi i modeli badawczych.

Dr Anna Murawska dowiodła, że odnotowane w procesie badawczym tendencje w konsumpcji żywności były rezultatem oddziaływania jednocześnie wielu czynników, które w końcowym etapie badań ujęła w zbiorczy model uwarunkowań konsumpcji żywności. Wykazana w pracy zależność zmian konsumpcji żywności od czynników zewnętrznych, regionalnych i wewnętrznych przedstawia całościowy obraz przemian w badanym okresie oraz pewnych prawidłowości jej rozwoju, a także przeobrażeń strukturalnych będących wynikiem zmian o charakterze cywilizacyjnym. Znacznym wkładem w rozwój badań dotyczących konsumpcji żywności, jest wykazanie przez Habilitantkę, że:

- zmniejsza się dystans między gospodarstwami domowymi w zakresie poziomu dochodów i wielkości wydatków na dobra i usługi konsumpcyjne, w tym na żywność,
- struktura wydatków na żywność jest zróżnicowana w zależności od przynależności do określonej grupy społeczno-ekonomicznej gospodarstw domowych,
- czynnikami, które w największym stopniu różnicują konsumpcję żywności jest liczebność gospodarstwa domowego oraz typ biologiczny.

Po zapoznaniu się z monografią wskazaną przez Habilitantkę jako osiągnięcie naukowe stwierdzam, że wzbogaca ona polskie piśmiennictwo w zakresie konsumpcji żywności, w szczególności jej uwarunkowań, zróżnicowania i tendencji. Habilitantka przeprowadziła szczegółową analizę konsumpcji żywności, poziomu i struktury wydatków ponoszonych na żywność, ich uwarunkowań i kierunków zmian oraz określiła istotność związków pomiędzy konsumpcją żywności a wieloma zmiennymi, co ma znaczną wartość poznawczą. **Stwierdzam, że monografia dr Anny Murawskiej wskazana jako najważniejsze osiągnięcie naukowe wnosi znaczny wkład w rozwój dyscypliny ekonomia i finanse.**

3. Ocena pozostałych osiągnięć naukowych

Łączna liczba publikacji dr Anny Murawskiej liczy 96 prac. Na dorobek publikacyjny po uzyskaniu stopnia doktora składa się:

- 3 monografie (2 współautorskie i 1 autorska), w tym 1 wskazana jako najważniejsze osiągnięcie naukowe po doktoracie,
- 9 rozdziałów w monografiach naukowych i 6 rozdziałów w materiałach pokonferencyjnych,
- 56 artykułów opublikowanych w czasopiśmie punktowanych (19 w języku angielskim), w tym 5 znajdujących się w bazie Journal Citation Reports IF, Web of Science,
- 1 artykuł opublikowany w wydawnictwie konferencyjnym indeksowanym w bazie Web of Science.

Zdecydowana większość opublikowanych prac to jednoautorskie publikacje Habilitantki. Sumaryczny współczynnik wpływu (IF) według listy JCR wynosi 14,941. Liczba cytowań publikacji według Web of Science wynosi 46, Scopus 43, BazEcon 30, Google Scholar 226. Indeks Hirscha publikacji według Web of Science i Scopus wynosi 4, BazEcon 2, a według Google Scholar 8. Dorobek Habilitantki wg kryteriów bibliometrycznych oceniam pozytywnie i uważam, że spełnia on wymogi stawiane osobom ubiegającym się o stopień naukowy doktora habilitowanego.

Działalność badawcza dr Anny Murawskiej koncentruje się na trzech obszarach:

1. Problemy rozwoju społeczno-gospodarczego, poziomu i jakości życia oraz nierówności społecznych w Polsce i krajach Unii Europejskiej, ze szczególnym uwzględnieniem rolnictwa i obszarów wiejskich.
2. Poziom, zróżnicowanie i uwarunkowania konsumpcji
3. Zarządzanie i marketing w wybranych sektorach gospodarki

W ramach pierwszego obszaru badawczego dr Anna Murawska koncentrowała się na czterech problemach: 1/ zróżnicowaniu rozwoju społeczno-gospodarczego i poziomu życia w Polsce – uwarunkowania, analizy regionalne i wielowymiarowe, 2/ uwarunkowaniach poziomu życia i nierównościach społecznych w krajach Unii Europejskiej – zróżnicowanie, determinanty, trendy zmian, aspekt zrównoważonego rozwoju, 3/ poziomie wykształcenia ludności i jego wpływie na rozwój gospodarczy, poziomie zatrudnienia i poziomie życia w Polsce i w krajach Unii Europejskiej, 4/ nierównościach społecznych na obszarach wiejskich i problemie zrównoważonego rolnictwa.

W ramach pierwszego obszaru badawczego Habilitantka opublikowała 41 prac. W mojej ocenie za najbardziej wartościowe osiągnięcia Habilitantki w pierwszym obszarze tematycznym uznaję:

- 1/ określenie klasyfikacji województw pod względem rozwoju gospodarczego za pomocą metod taksonomicznych,
- 2/ zdiagnozowanie zróżnicowania regionalnego rozwoju społeczno-gospodarczego i poziomu życia w Polsce,
- 3/ określenie na podstawie analizy wielowymiarowej regionalnych dysproporcji w poziomie życia ludności krajów Unii Europejskiej
- 4/ wykazanie różnic w warunkach życia, wybranych wskaźników zrównoważonego rozwoju oraz bezpieczeństwa krajów Unii Europejskiej
- 5/ ustalenie, że na różnice w poziomie życia wpływa zróżnicowanie poziomu wynagrodzeń pracowników zatrudnionych w jednostkach gospodarczych, a przyczynami tych dysproporcji są między innymi rodzaj prowadzonej działalności jednostki gospodarczej, jej lokalizacja, sektor własności, poziom bezrobocia i sytuacja na rynku pracy.

Na podkreślenie zasługuje pozytywnie oceniony przez mnie dobór metod badawczych w publikacjach. Habilitantka wykorzystała w nich bardziej złożone narzędzia statystyczne niż w głównym osiągnięciu naukowym, w tym wielowymiarowe metody taksonomiczne (m.in. metodę Hellwiga, metodę Warda, metodę k-średnich) dostosowane do celów, przedmiotu i specyfiki badań. Przeprowadzone badania i interpretacja uzyskanych wyników świadczą o opanowaniu przez Habilitantkę warsztatu badawczego na dobrym poziomie.

W ramach drugiego obszaru badawczego częściowo powiązanego z głównym osiągnięciem, dr Anna Murawska koncentrowała się na trzech problemach: 1/ poziomie, zróżnicowaniu i uwarunkowaniach konsumpcji żywności, 2/ zrównoważonych trendach i wzorcach konsumpcji, 3/ uwarunkowaniach infrastrukturalnych i konsumpcji usług. Wyniki

badan z tego obszaru zostały opublikowane w 25 pracach. Koncentrowały się one na analizie zmian w poziomie konsumpcji wybranych grup artykułów spożywczych (mięsa, produktów mlecznych, warzyw i owoców) oraz na decyzjach zakupowych konsumentów, głównie w oparciu o dane wtórne oraz w kilku przypadkach w oparciu o wyniki autorskich badań ankietowych. Habilitantka badała również cechy konsumentów zrównoważonej konsumpcji warzyw i owoców w krajach Unii Europejskiej.

Trzeci obszar badawczy dotyczący problematyki związanej z zarządzaniem i marketingiem w mojej ocenie osiągnięć Habilitantki pominię, z uwagi na jego słaby związek z dyscypliną ekonomia i finanse

Moja ocena tej części dorobku Habilitantki jest pozytywna. Problematyka podejmowana w ramach dwóch głównych nurtów badawczych jest spójna. Habilitantka wykazała się umiejętnością zastosowania metod ilościowych oraz badań ankietowych związanych z konsumpcją żywności. Stwierdzam, że przedstawione publikacje świadczą o istotnej aktywności naukowej dr Anny Murawskiej.

4. Aktywność w zakresie współpracy, realizacji projektów i upowszechniania wyników badań

Dr Anna Murawska nawiązała współpracę z ośrodkami naukowymi w kraju i zagranicą. Efektem współpracy były wspólne artykuły opublikowane z udziałem uczonych polskich Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie (wieloletnia współpraca z prof. Gutkowską), Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie, Politechniki Śląskiej oraz Wyższej Szkoły Bankowej w Toruniu.

Habilitantka uczestniczyła w stażach naukowo-dydaktycznych, wyjazdach studyjnych oraz konferencjach, w trakcie których nawiązała współpracę z ośrodkami naukowymi w kraju i zagranicą. Dr Anna Murawska odbyła w latach 2014-2019 pięć krótkoterminowych zagranicznych wyjazdów dydaktycznych połączonych z konsultacjami naukowymi na uczelnie w Chorwacji, Belgii, Słowacji, na Łotwie i Litwie. Celem odbytych wyjazdów była wymiana doświadczeń związanych z działalnością naukową i badawczą, prowadzenie zajęć ze studentami, wymiana doświadczeń związanych z dydaktyką. W 2022 roku uczestniczyła w trybie zdalnym w 9-tygodniowym VII Międzynarodowym Noblowskim Programie Stażu Naukowego: „Nobel Laureates: Researching the Experience and Professional Achievements

for Successful Personality Development and World Transformation" w Dubaju, Oslo, Sztokholmie, Rzymie, Burgas, Nowym Jorku, Jerozolimie i Pekinie.

W 2024 roku Habilitantka zaplanowała od lipca do sierpnia czterotygodniowy staż naukowy na Wydziale Ekonomicznym w Uniwersytecie Przyrodniczym w Poznaniu, który jak należy przypuszczać zrealizowała po złożeniu wniosku.

Habilitantka pełniła funkcję wykonawcy w realizacji projektu badawczego „Poziom a jakość życia mieszkańców Polski” finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki. W ramach uczestnictwa w tym grantie w latach 2011-2014 powstało kilka publikacji naukowych, których Habilitantka była autorem lub współautorem, a także efektem było Jej uczestnictwo w konferencjach, jak również organizacji konferencji.

Habilitantka podjęła kilkakrotnie starania o uzyskanie finansowania z Narodowego Centrum Nauki na złożone wnioski projektowe, ale kończyły się one niepowodzeniem. W latach 2017-2022 złożyła cztery wnioski w ramach konkursu MINIATURA uzyskując finansowanie w 2022 roku na ostatni ze złożonych wniosków. W rezultacie, Habilitantka była kierownikiem projektu/działania naukowego finansowanego w ramach konkursu Miniatura 6 przez Narodowe Centrum Nauki pt. „Dekonsumpcja jako alternatywny nurt racjonalizacji zachowań w dobie globalnego kryzysu gospodarczego”. W ramach uzyskanego dofinansowania w 2023 roku przeprowadziła badanie ankietowe na losowo dobranej próbie 1000 mieszkańców Polski.

Dr Anna Murawska po doktoracie brała aktywny udział w 59. konferencjach naukowych, w tym w 46. konferencjach krajowych i 13. konferencjach międzynarodowych. Dodatkowo uczestniczyła w 6. seminariach naukowych, 13. webinarach oraz dwóch warsztatach analitycznych i metodycznych. W latach 2013-2013 pięciokrotnie uczestniczyła w cyklicznych konferencjach międzynarodowych pt.: International Conference on Applied Economics Contemporary Issues in Economy, organizowanych przez Institute of Economic Research, Polish Economic Society Branch in Toruń, Faculty of Economic Sciences oraz University of Warmia and Mazury in Olsztyn. W ramach uczestnictwa w tych konferencjach pięciokrotnie przedstawiała wyniki badań podczas sesji plenarnych, publikowała artykuły w materiałach konferencyjnych oraz w wysoko punktowanych czasopismach takich jak: Journal of Positive Management (2013 r.), Oeconomia Copernicana (2016 r.), Ekonomia i Prawo (2017 r. i 2023 r.).

W latach 2016, 2017 i 2018 Habilitantka uczestniczyła w Kongresach Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu „SERIA” oraz w latach 2014-2015, 2019-2021 i w 2023 r. w cyklicznych konferencjach naukowych pt.: Konkurencyjność i rozwój regionów w

warunkach integracji europejskiej. Stan, trendy, strategie”, organizowanych przez Katedrę Ekonomii i Marketingu Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Technologiczno-Przyrodniczego w Bydgoszczy. Podczas uczestnictwa w konferencjach wygłosiła 36 referatów. Dwukrotnie wystąpiła z referatem podczas seminarium interdyscyplinarnego organizowanego przez Prorektora ds. nauki i ewaluacji Politechniki Bydgoskiej (w latach 2022 i 2023).

W podsumowaniu tej części oceny aktywności badawczej stwierdzam, że **jest ona pozytywna, ponieważ dr Anna Murawska wykazała się istotną aktywnością naukową, realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej, w szczególności zagranicznej.**

5. Działalność dydaktyczna i organizacyjna

Po uzyskaniu stopnia doktora Habilitantka prowadziła zajęcia dydaktyczne z wielu przedmiotów, takich jak: Ekonomika konsumpcji, Ekonomika konsumpcji żywności, Modele konsumpcji, Nowe tendencje w konsumpcji dóbr i usług, Nowoczesne techniki zakupu i sprzedaży, Zarządzanie finansami gospodarstw domowych, Budżety gospodarstw domowych, Ekonomika i organizacja agrobiznesu, Ekonomika i organizacja produkcji rolniczej, Ekonomika i organizacja produkcji zwierzęcej, Ekonometria, Statystyka, Ekonomia, Zarządzanie i ekonomia, Podstawy zarządzania, Nauka o organizacji, Zarządzanie przedsiębiorstwem handlowym, Ekonomika transportu, Organizacja i zarządzanie ochroną środowiska, Ekonomika usług, Zarządzanie zasobami ludzkimi, Zarządzanie kadrami, Przedsiębiorczość, Podstawy prowadzenia działalności gospodarczej i wiele innych. W latach 2010-2023 Habilitantka była również wykładowcą przedmiotów realizowanych na studiach podyplomowych takich jak: Administracja i zarządzanie finansami publicznymi w Bydgoskiej Szkole Wyższej oraz Marketing i zarządzanie przedsiębiorstwem w Uniwersytecie Technologiczno-Przyrodniczym.

Habilitantka uczestniczyła w wielu szkoleniach podnosząc kompetencje w zakresie dydaktyki (Sztuka Dydaktyki Akademickiej, Doskonałość dydaktyczna uczelni) i akademickiego tutoringu (certyfikat Tutora i świadectwo II Stopnia Akredytacji Tutorskiej-2023 r.). Dr Anna Murawska w 2001 r. oraz w 2023 r. odbyła cykl szkoleń w zakresie kompetencji miękkich dotyczących m.in. komunikacji i dydaktyki akademickiej. W latach 2005-2015 rozwijała kompetencje twarde uczestnicząc w seminariach, wykładach i kursach w zakresie m.in. STATISTICA (kurs podstawowy) oraz stosowania metod ilościowych i

jakościowych w badaniach naukowych. Ponadto uczestniczyła w licznych, kilkugodzinnych szkoleniach związanych z rozwijaniem współpracy nauki i gospodarki („Komercjalizacja nauk innowacyjnych” „B+R=€ Nauki społeczne dla gospodarki” „Rozwój nauki vs. Rozwój gospodarki) oraz związanych z przedsiębiorczością akademicką. Organizatorami tych szkoleń była Wyższa Szkoła Europejska im. Ks. Józefa Tischnera w Krakowie, UTP w Bydgoszczy i Consulting i Logistyka Spółka z o.o., Wrocław.

Dr Anna Murawska wykazywała się bardzo dużą aktywnością i zaangażowaniem w zakresie opieki nad pracami dyplomowymi oraz publikowaniem przez studentów artykułów. Świadczy o tym promotorstwo 200 prac dyplomowych (w tym 56 prac magisterskich, 109 licencjackich i 38 inżynierskich) oraz publikacja razem ze studentami dwóch artykułów naukowych. Habilitantka była opiekunem studenckiego koła naukowego „Odpowiedzialnych konsumentów”, w ramach którego wspomagała studentów w przygotowaniu i publikowaniu dwóch artykułów.

Na podkreślenie zasługuje duża aktywność organizacyjna Habilitantki. Dr Anna Murawska była członkiem komitetu organizacyjnego czterech krajowych konferencji naukowych (Poziom i jakość życia w dobie kryzysu, 25.02.2013 r., Ostroec, Wyzwania współczesnej gospodarki. Innowacyjność w zrównoważonym rozwoju, 21.04. 2016 r. Ostroec, Konkurencyjność i rozwój regionów w warunkach integracji europejskiej i globalizacji. Stan – Trendy – Strategie, 25-26 .11. 2021 r. Uniejów, Konkurencyjność i rozwój regionów w warunkach integracji europejskiej i globalizacji. Stan – Trendy – Strategie, 17-18.11 2022 r., Uniejów). W latach 2021-2023 pięciokrotnie zasiadała w Radzie Międzynarodowego Komitetu ds. organizacji Międzynarodowej Konferencji IBIMA (International Conference IBIMA - International Business Information Management Association) organizowanej w Hiszpanii.

Dr Anna Murawska od 2010 roku nieprzerwanie jest członkiem Rady Programowej kierunku Zarządzanie i Inżynieria Produkcji (ZIP) na Politechnice Bydgoskiej. W Radzie pełni funkcję sekretarza oraz zastępcy przewodniczącego w ramach zatwierdzania prac dyplomowych w systemie APD. Jest członkiem komisji kwalifikacyjnej dla kandydatów na II stopień studiów kierunku Zarządzanie i Inżynieria Produkcji (od 2015 r.). Była członkiem zespołu ds. opracowywania programów kształcenia na kierunku ZIP (w latach 2012-2020). W latach 2013-2021 opiekowała się studentami kierunku ZIP odbywającymi praktyki zawodowe, a od 2010 roku pełni na tym kierunku funkcje opiekuna studentów. Dr Anna Murawska jest Przewodniczącą Komisji Dydaktycznej na Wydziale Zarządzania (od 2020 r.).

Habilitantka jest od 2019 roku członkiem Rady Naukowej dyscypliny Nauki o Zarządzaniu i Jakości Wydziału Zarządzania Politechniki Bydgoskiej.

6. Wniosek końcowy

Stwierdzam, że dr Anna Murawska spełnia ustawowe wymagania związane z ubieganiem się o stopnień doktora habilitowanego określone w ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. **Habilitantka posiada w dorobku osiągnięcie naukowe stanowiące znaczny wkład w rozwój dyscypliny ekonomia i finanse oraz wykazuje się istotną aktywnością naukową realizowaną w więcej niż jednej uczelni, w szczególności zagranicznej.**

W związku z powyższym wyrażam pozytywną opinię w sprawie nadania dr inż. Annie Murawskiej stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse oraz wnoszę o dopuszczenie wniosku do dalszego procedowania.

